

<p>UOT UDC: 321 (091)</p> <p>ORKID İD ORCID ID: 0000-0002-4404-4983</p> <p>Daxil oldu Received: 07.04.2022</p> <p>Qəbul olundu Accepted: 11.05.2022</p> <p>Redaktə etdi Edited by Dr. Elvin Talyshinsky</p>	<p>Açar sözlər: <i>Azərbaycan, elm, təhsil, inkişaf, bilik</i></p> <p>Xülasə Məqalə Azərbaycan respublikasında mövcud olan elm və təhsil institutları, onların əsas inkişaf istiqamətlərindən bəhs edir. Müəllif ümumi təsəvvür yaratmaq üçün bu problemin əsas mənbələrindən – qanunvericilik sənədlərindən istifadə etmişdir.</p> <p>Keywords: <i>Azerbaijan, science, education, development, knowledge</i></p> <p>Summary The article discusses the existing science and education institutions in the Republic of Azerbaijan and their main directions of development. The author used the main sources of this problem - legislative documents - to create an overview.</p> <p>Ключевые слова: <i>Азербайджан, наука, образование, развитие, знания</i></p> <p>Резюме В статье рассматриваются существующие в Азербайджанской Республике институты науки и образования и основные направления их развития. Для создания обзора автор использовал основные источники данной проблемы - законодательные документы.</p>
---	--

Bəşəriyyət bilik cəmiyyətinə keçid mərhələsini yaşayır. Müasir qloballaşma prosesi bilik cəmiyyətinin sərhədlərinin genişlənməsinə və bəlkə də ümumbəşəri miqyas almasına gətirir. Bilik cəmiyyətinin əsasında müasir təhsil və elm sisteminin sürətli inkişafı prosesi dayanır. Bu proses sosial inteqrasiyanın genişlənməsi, yəni hər zaman və hər yerdə daha yaxşı təhsil almış, elmi insanlara yüksək tələbatla və miqrasiyanın xüsusi forması kimi “beyin axını” probleminin yaranması ilə müşayiət olunur.

Sosial ədalətin ilkin amillərindən hesab edilən bərabər imkanlar konsepsiyası elm və təhsil sisteminin kütləviləşməsi prosesində özünü əks etdirir. Digər tərəfdən məhz elm və

təhsilin nailiyyətlərinin birbaşa bazar iqtisadiyyatının inkişafına yönəldilməsi və bu iqtisadiyyatın aparıcı bir hissəsinə çevrilməsi müasir sosial qeyri-bərabərliyin əsası kimi

çıxış edir. Belə ki, kütləvi və özəl təhsil müəssisələrində tədrisin fərqli olması biliklərin əldə edilməsi prosesinə təsir göstərir. Biliklərlə bağlı yaranan fərq işlə təmin olunma zamanı özünü göstərir. İşçi qüvvəsinin zəruri bilik və bacarıqlara yiyələnməsi və bu əsasda sosial strukturun formalaşdırılması və cəmiyyətdə sosial seleksiya prosesi təhsilin ictimai rolu ilə bağlıdır. Beləliklə, sosial mobilliyin əsas amili olan elm və təhsil cəmiyyətdə sosial diferensiasiya və sosial inteqrasiya proseslərinə təsir göstərir. Təhsil sistemi iqtisadi, siyasi, sosial seçim, sosial nəzarət, təlim, tərbiyə və sosiallaşma funksiyalarını yerinə yetirməklə yanaşı, həm də meqasosium olan bəşər sivilizasiyasının həyat davamlılığının və sabitliyinin qorunub saxlanmasına yönəlir. Elm və təhsil sistemində müxtəlif istiqamətli innovasiyaların tətbiq edilməsi milli təhsil prosesinin dəyişməsinə, standart xarakter almasına səbəb olur. Milli təhsil sistemlərində yeni xüsusiyyətlərin mənimsənilməsi dövlətlərin təhsil siyasətinin dəyişməsi ilə nəticələnir. Dünyada baş verən demoqrafik dəyişikliklər təhsil sisteminin kütləviləşməsi, onun müxtəlif formalarının (məsafədən təhsil, fasiləsiz təhsil və s.) yaranması ilə müşayiət olunur. Elm və təhsil sistemində aparılan islahatlar beynəlxalq dəyişiklikləri və dünya təhsil sistemində inteqrasiya imkanlarını nəzərə alaraq həyata keçirilir. Bu, dünya miqyasında tələb olunan kadrların hazırlanması baxımından müsbət fəaliyyət olsa da, milli dəyərlərin, vətənə bağlılıq və s. hissələrin təbliği baxımından mənfi tendensiyadır. Məlum olduğu kimi təhsil sistemi özündə müxtəlif səviyyəli və tipli təhsil müəssisələrini, onların təşkilatı və struktur quruluşunu birləşdirir. Azərbaycanda təhsil sistemi ilə bağlı səmərəli sosial siyasətin həyata keçirilməsi məqsədilə ictimai və dövlət səviyyəsində çox sayda layihələr həyata keçirilir.

Hökumət "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət

Strategiyası" və "Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası"nın həyata keçirilməsi ilə bağlı Fəaliyyət Planı" qəbul edib. Burada xüsusi olaraq vurğulanır ki, modernləşmə, yaxud müasirləşdirmə, həm də "ölkədə insan kapitalının inkişafı, şəxsin müasir bilik və bacarıqlara yiyələnməsinin təmin edilməsi" ilə bağlıdır və bu əsasda təhsilin beş strateji və fəaliyyət istiqaməti müəyyən edilmişdir: I. Səriştəyə əsaslanan şəxsiyyətyönlü təhsil məzmununun yaradılması; II. Təhsil sahəsində insan resurslarının müasirləşdirilməsi, o cümlədən təhsil alanların fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan innovativ təlim metodları və texnologiyaları vasitəsilə təhsilin məzmununun səmərəli mənimsənilməsinin təmin edən yüksək nüfuzlu təhsil verənin formalaşdırılması; III. Təhsildə nəticələrə görə cavabdeh, şəffaf və səmərəli idarəetmə mexanizmlərinin yaradılması, həmçinin dövlət-ictimai xarakterli və dövlət-biznes partnyorluğuna əsaslanan idarəetmə sisteminin formalaşdırılması; IV. Müasir tələblərə uyğun və ömür boyu təhsili təmin edən təhsil infrastrukturunun yaradılması; V. Azərbaycan Respublikasında iqtisadi cəhətdən dayanıqlı və dünyanın aparıcı təhsil sistemlərinin standartları ilə eyni səviyyəyə uyğun təhsil sisteminin maliyyələşdirilməsi modelinin qurulması, həmçinin Təhsilin İnkişafı Fondunun yaradılması. Göründüyü kimi, dövlət təhsilin inkişafı sahəsində xüsusi, milli əsasları və beynəlxalq dəyişiklikləri nəzərə alan təhsil siyasəti həyata keçirir. Bütün dünyada olduğu kimi Azərbaycanda da elm və təhsilin kütləviləşməsi və beynəlmilləşməsi prosesi davam edir və bu proses qanuni əsaslar qazanır.

İnsan Haqları ilə bağlı Ümumi Bəyannamənin 26-cı maddəsində göstərilir ki, təhsil almaq insanın qanunla möhkəmlənmiş sosial hüquqlarından biri olub, həm şəxsiyyətin, həm də cəmiyyətin inkişafına yönəlir. Müasir dövrdə təhsil almaq hüququ

dedikdə, pulsuz ibtidai və orta təhsil, təhsilin əlçatan olması, valideynin övladı üçün təhsil formasını (dini, dünyəvi) və müəssisəsini (özəl və ya dövlət) seçmək hüququnun olması, azad tədris etmək və təhsil müəssisəsi açmaq hüququnun olması və s. nəzərdə tutulur (Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена резолюцией 217 А). Azərbaycan dövləti İnsan Haqları ilə bağlı Ümumi Bəyannaməyə qoşulub. Buradakı insan hüquqları Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında yer almışdır. AR Konstitusiyasında göstərilir ki, hər bir vətəndaşın təhsil almaq hüququ vardır, təhsil sistemi dövlətin nəzarəti altındadır, o, minimum təhsil standartlarını müəyyən edir və pulsuz icbari ümumi orta təhsil almaq hüququnu təmin edir (Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 2005:). “Təhsil haqqında” Qanunda təhsilin ibtidai, orta, ümumi təhsil formaları fərqləndirilir. Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununda göstərilir ki, ölkəmizdə təhsil dünyəvi və fasiləsiz xarakter daşıyır. Humanistlik, demokratiklik, bərabərlik, millilik və dünyəvilik, keyfiyyətlik, səmərəlilik, fasiləsizlik, vəhdətlik, daimilik, varislik, liberallaşma, inteqrasiya Təhsil sahəsində dövlət siyasətinin əsas prinsipləri kimi müəyyənləşdirilmişdir (Maddə 3). Dövlət təhsil hüququna, yəni hər bir vətəndaşın təhsil alması üçün müvafiq şəraitin yaradılmasına və bu zaman ayrışkiliyin heç bir formasına yol verilməməsinə təminat verir. Azərbaycanda icbari ümumi təhsil tətbiq edilir. Dövlət istedadlı şəxslərin və sosial müdafiəyə ehtiyacı olanların təhsil almasına şərait yaradır (maddə 5). Təhsil əsas sosiallaşma institutlarından biri kimi vətəndaşların adaptasiyası, inteqrasiyası və ixtisaslaşmasına gətirir. Bu zaman təhsilin sosial məsuliyyət problemi meydana çıxır. Belə ki, adaptasiya, inteqrasiya və ixtisaslaşma funksiyaları məhdud imkanlara malik olan insanlara münasibətdə təhsillə bağlı təkmilləşdirilmiş sosial siyasətin həyata keçirilməsini tələb edir. Bunu nəzərə alaraq,

“Təhsil haqqında” Qanunda sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin təhsil alması üçün xüsusi dövlət standartları müəyyən edilir (maddə 6), onların təhsilini, müalicəsini, sosial adaptasiyasını və ictimai həyata inteqrasiyasını nəzərdə tutan xüsusi ümumtəhsil proqramları həyata keçirilir (maddə 10).

Bu qanundan çıxış edərək qeyd ə bilərik ki, hazırda Azərbaycanda inklüziv təhsilin inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Inklüziv, yaxud inteqrativ təhsil kütləvi bağça və məktəblərdə korreksion siniflərin yaradılmasına yönəlmiş, “xüsusi” və “normal” uşaqların tam seqreqasiyası ilə bağlı klassik təhsildən uzaqlaşan, insanlar arasındakı fərqi dəyər və hər bir kəsi təhsil prosesinin tamhüquqlu iştirakçısı kimi qəbul edən təhsil formasıdır. Inklüziv təhsil bütün təhsil alanların bağçanın, məktəbin, universitetin həyatında tam iştirakına şərait yaradılmasına yönəlir. Bu təhsilin əsas məqsədi hər bir kəs üçün tam sosial həyatın təmin edilməsi ilə bağlıdır (Инклюзивное образование, 2010:). Ölkəmizdə formal, qeyri-formal, informal təhsil formaları tətbiq edilir (maddə 12). Tətbiq edilən təhsil pillələri və səviyyələri aşağıdakılardır: - məktəbəqədər təhsil; - ümumi təhsil; - ibtidai təhsil; - ümumi orta təhsil; - tam orta təhsil; - ilk peşə-ixtisas təhsili; - orta ixtisas təhsili; - ali Təhsil müəssisəsi: bakalavriat, magistratura, doktorantura (maddə 17).

Qanunda göstərilir ki, təhsil müəssisəsi aşkarlıq, şəffaflıq, demokratiklik prinsipləri əsasında idarə edilir. Qeyd edildiyi kimi təhsil Azərbaycanda sosial siyasətin aparıcı istiqamətlərindən biridir. Ölkəmizdə təhsil sahəsində həyata keçirilən islahatlar milli təhsil sisteminin dünya təhsil sistemində inteqrasiyasına yönəlib və bu, ali təhsil sistemində təşkilati dəyişikliklərin həyata keçirilməsinə səbəb olur.

Azərbaycan Respublikasının Elm haqqında qanununda elm və təhsilin qarşılıqlı əlaqəliliyi və asılılığı məsələlərinə aydınlıq

gətirilir. Bu Qanununda “...elm, təhsil, iqtisadiyyat və cəmiyyətin qarşılıqlı münasibətlərində integrativ bağlılığın və

dialektik vəhdətin” mövcudluğu və təmin edilməsi məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir və bu əsasda elm sosial institut kimi təqdim edilir.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir. (“Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”nın təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. İlham Əliyev . Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Bakı şəhəri, 24 oktyabr 2013-cü il.). <http://www.president.az/articles/9779>

Всеобщая декларация прав человека Принята и провозглашена резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (2005). Bakı, “Qanun”

Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Bakı şəhəri 19 iyun 2009-cu il

Инклюзивное образование (2010). Выпуск 4. Методические рекомендации по организации инклюзивного образовательного процесса в детском саду. – М.: Центр «Школьная книга»,

Elm haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. İlham Əliyev Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Bakı şəhəri, 14 iyun 2016-cı il. https://science.gov.az/uploads/PDF/Elm_haqqinda_Azerbaijan_Respublikasinin_Qanunu.pdf